

ՀԱՅ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄԸ

ՀԱՅ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ՄԻՋՈՑԱԻ

Հայ գրականութիւնը կամ մատենագրութիւնը Հայ ժողովուրդի մտաւոր զարգացման, հոգեկան թռիչքներու, կեանքի արտայայտութեան և գեղեցիկին արձանագրութիւնն է:

Այդ գրականութեան կնիքը՝ որ սերաւ յարարերութիւն ունի մեր ազգի կենսունակութեան հետ, կրօնական է և դարերու ընթացքին եղած է մեր գոյութեան և պահպանման առանցքը:

Արդարեւ Հայ Եկեղեցին մեծ դեր ունեցաւ Հայ Գիրքի զարգացման և տարածման նուիրական առաքելութեան մէջ, որովհետեւ լեզուն կը պատմէ ազգի մը անցնալի փառքը: Հայ լեզուն իր կրօնական, բանաստեղծական, պատմական ու իմաստասիրական ճախութեամբ կը յայտնաբերէ Հայ ժողովուրդի լուսաւորանցիալը: Դպրութիւնը ժողովուրդի մը մտաւոր ու հոգեւոր մշակոյթին հայելին է՝ Աւետարանական բացատրութեամբ՝ «Ժառ ի պաղոյ իւրմէ ճանաչի՛ք: Ազգային դրոշմը չափազանց զօրաւոր է մեր մայրենի լեզուն և գրականութեան մէջ՝ աւանդիկ հեղինակները, ընդհանրապէս եկեղեցականներ, հաւատարմ ու սեպիլքի փայլուն դէմքեր են եղած:

Մեր գրականութեան սկզբնաւորութիւնը կը պարտինք Ս. Սահակի, Ս. Մեսրոպի ու անոնց աշակերտներուն: Թերեւս ամենա աւարկէն այս յայտարարութեան՝ ցոյց տալով հայ ժողովրդական անգիր բանասիրութեանց ընկերներ, Գողթան և Թաւշեան երգեր, պարերգիներ, գրոցներ, առասպելներ, գրի առնուած գլխաւորաբար Խորենացիի և Փաւստոս Բիւզանդի կողմէ: Բայց ասոնց լեզուն, ինչպէս «Միկնէր երկին և երկիր», «Հեծաւ արի աքաղա՛յ Արտաշէս», «Ո՛ր ապր ինձ, զծառի ծիւլսի՛ր», ընկալաւոր չունէին: Ուսկեւ,

գարեան Հայերէնին գեղեցկութիւնը, այլ շատ հաւանաբար ապագային գրի առնող հեղինակներու կողմէ արագորուած են: Ժողովուրդներու անգիր գրականութեան մէջ կրնանք հանդիպիլ դիւցազնավիպոյթին երգերու և յաղթերգներու և չենք կրնար պնդել թէ անոնք բացարձակօրէն հայկական յղացում եղած են:

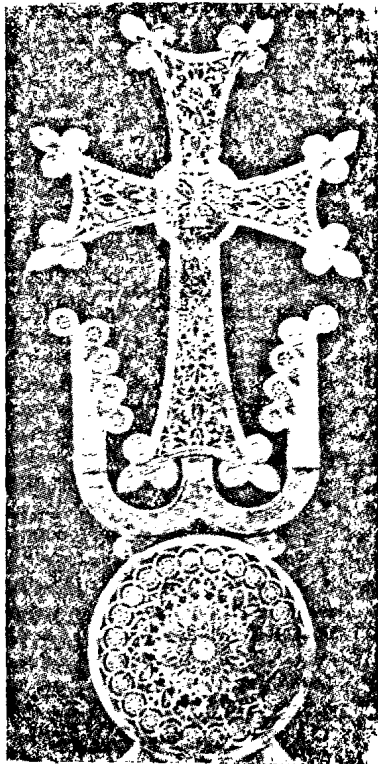
Ամէն ժողովուրդ կ'երգէ իր դիւցազուններուն քաջագործութիւնները: Ամէն ժողովուրդ առաւել կամ նուազ չափով կ'ունենայ անգիր բանահիւսութեան այդ վիճակները՝ առանց տիրանալու իսկական գրականութեան: Հայն ալ ունեցաւ իր անգիր գրականութիւնը, բայց քաղաքական անգամանքներ արգելք հանդիսացան անոր զարգացման:

Առանց գիրքի Ազգային Գրականութիւն չի մշակուիր: Մեր գրականութիւնը ուրեմն Ս. Սահակէն աւ Ս. Մեսրոպէն կը սկսի, «Ս. Մեսրոպէն առաջ՝ Հայերէն գրականութիւնն օրոնելը, զոր իբր թէ ջնջած ըլլար Լուսաւորիչ, այրելով ըզրոր Հայերէն գիրքերը՝ անմիտ հէքեաթ մըն է՝ կ'ըռէ Հ. Աւուսեան:

Հայց. Եկեղեցին էր որ դաս Հայերէն գիրքը. ստեղծեց ու զարգացուց Հայ Գրականութիւնը: Բարգէն կաթողիկոս կը գրէ. «Պատմական իրողութիւնը սա՛ է. եթէ Հայ ազգը քրիստոնեայ եղած չըլլար, եթէ հայ-քրիստոնեայ ազգը իր Սուրբ Գիրքը իր լեզուով գրելու և կարդալու պէտքն ու փափաքը զգացած չըլլար, հայերէն գիրքի պիտի չգտնուէին և Հայ ժողովուրդը այսօր գիր-գրականութիւն պիտի չունենար» (Հայց. Եկեղեցի, Պատմ., 1924, էջ 17-18):

Ազգը պահեց իր տոմարին և կենցաղական կենսունակութիւնը գրականութեան շնորհիւ: Անով աւելցանք Աստուծոյ

ծառույցը՝ մեր գոյութեան ու զօրութեան ապաւէնը։ Անով եկեղեցին ունեցաւ ազգային ծէս, աստուածախօս մտածանքներ։ Հայ լեզուի շնորհիւ Հայը ունեցաւ ընտիր թարգմանութիւններ գլխաւոր եկեղեցական Հայրերու, ինչպէս՝ Եփրեմ Ասորիի, Աթանասի, Եւսեբիոս Կեսարացիի, Երկու Կիւրեղներու, Եպիփան Կիպրացիի, Գրիգոր Նիւսացիի, Ոսկերեքանի եւ ուրիշներու։

Կրօնական - Թարգմանութիւններու հազօրէն, Հայ վարդապետներ Արիստոտէլի, Գրգորի, Գորգիսի եւ այլ իմաստասէրներու կարեւոր գրութիւնները Հայեդէնի թարգմանելով, մեր ժողովուրդի մտաւոր վարդապետն մեծապէս նպաստե-

ցին։ Վերջապէս՝ Ծնորհալի եւ Նարեկացի Աստուծոյ հետ խօսեցան իրենց ոսկեղնիկ մայրենի լեզուով։

Մինչև ժ.թ. դար, Հայ Գրականութիւնը ծաղկեցաւ վանքերու եւ Աննապատաներու մէջ, եւ Հայ եկեղեցականներու տըքնաջան աշխատանքին շնորհիւ՝ բազմաթիւ նոր գրութիւններով։ Հայ Գրականութիւնը առաւելապէս ճշխացաւ։ Դարերու խառնուրդի մէջ վանքեր հանդիսացան լուստառ վառարաններ՝ Հայ ազգի մտաւոր զարգացման, ազգային վերազարթնումի եւ պահպանման ազդակներ ըլլալով հանդերձ։ Տասներորդ դարուն, Հայաստանի մէջ շատ մը վանքեր ծաղկեցան։ Այսօր մը Հայը երախտադիտութեամբ չի յիշեր Սիւնեաց վարդապետանոցը, Նարեկայ, Տաթևի, Կամրջաձորի, Սանահինի, Հաղբատի վանքերը, Ամրտուլու եւ Գլածորի Համալսարանները, Վարագի, Էջմիածնի, Երուսաղէմի եւ Արմաշու ժողովուրդաց վարժարանները։

Պատմութեան այն շրջաններուն երբ եկեղեցին սկիարացաւ, գրականութիւնն ալ անկման շրջան մը ունեցաւ։ Եկեղեցւոյ պայծառութեամբ՝ դպրութիւնն ալ ծաղկեցաւ։ Հայ եկեղեցականը վանական կեանքով չգոնացաւ միայն, այլ պայծառներուն հնարաւորութեան չափով ժողովուրդի դաստիարակութեան նստիական գործն ալ կատարեց։ Այս իրողութիւնը կը տեսնենք Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի, Մեծն Ներսէսի օրերէն սկսեալ մինչև մեր օրերը։

Սխալած չենք ըլլար եթէ ըսենք թէ Աւետարանի շունչով կաղնուեցաւ մեր ազգային նկարագիրը եւ անվարան կրնանք յայտարարել թէ առանց Հայ եկեղեցւոյ, Հայ Գրականութիւն, Հայ Ստեղծագործութիւն, Հայ Ժողովուրդի կրթութիւն եւ նոյնիսկ Մատենադարանութիւն գոյութիւն պիտի չունենային։

Հասցարմէ յիշե՛ք թէ Հայ Արաւածաթի դանաջան մասերը, ինչպէս եկեղեցական Երաժշտութիւն, Ճարտարապետութիւն, Բանաստեղծութիւն եւ Մանրանկարչութիւն կը պարտինք Հայ եկեղեցւոյ։

Կրօնական երաժշտութեան տեղումը՝ բաւական վատիւ քիչ քան գիտենք։ Բար-

գէն կաթողիկոսի կարծիքին համաձայն՝
ան անբաժան մէկ մասը կազմած է Ոսկե-
գարեան մշակոյթին (Հասկ, 1935, էջ 119
- 139)։

Հայ ճարտարապետութիւնը իր ազ-
գային և հայկեցի ստեղծագործութեամբ Ե.
գարէն կը սկսի։ Հայ եկեղեցիներու գեմ-
բէթաւորումը՝ որ եկեղեցիներուն արտա-
քին փառքը կը յատկանշէ, Դ. դարուն
իսկ գոյութիւն ունեցած է ըստ Գարեգին
Արք. Յովսէփեանցի (Կոչնակ, 1939, էջ
1072 - 1076)։ Հայ ճարտարապետութեան
կոթողներ Հայաստանի բոլոր կողմերը
կտրելի է գտնել, ինչպէս Ս. Էջմիածնի,
Հռիփսիմեանց, Գոյիսնեանց, Զուարթ-
նոցի, Աղթամարի, Անիի Մայր Եկեղե-
ցիին և այլ բազմաթիւ վանքերու և եկե-
ղեցիներու շինութեան ոճին մէջ՝ որոնք
Հայ ճարտարապետութեան գլուխ-գոր-
ծոցներ են։

Իսկ Հայ Գանդակագործութիւնը զար-
գացաւ Հայ ճարտարապետութեան կողքին։
Հայ վանքերն ու եկեղեցիները իրենց բար-
ձրաքանդակ և խորաքանդակ զարդերով
նշանաւոր կղած են անցեալի մէջ, Հայ
Խաչարհրու վրայ երեցած երկրաշարժա-
կան զարդագծեր, տաճարներու պատերուն
խոյի գլուխներ, առնակներ, կենդանիներ-

րու, թռչուններու, ինչպէս նաև Սուրբ
Գրական նկարներ կ'ապացուցին զարգա-
ցումը Հայ Գանդակագործութեան։

Վերջնապէս, Հայոց կողմէ մշակուած
է նաև Գրչագրութեան արուեստը, Հա-
կառակ քաղաքական պատահարներու և
հակաքրիստոնէական հալածանքներու,
փրկուած գրչագրութիւնները արուեստի
բարձր որժէք կը ներկայացնեն։ Գրչա-
գիր ծաղկողներու գործածած զարդագծե-
րը, լուսանցադրերն ու թռչնադրերը Հայ
Մանրանկարչութեան շատ գեղեցիկ փայլ
մը կու տան։

Ուրեմն կը անսինքն թէ Հայ Եկեղեց-
ւոյ շնորհիւ Հայ ժողովուրդի մտաւոր ու
հոգեւոր կեանքը իր բազմաթիւ երեսներով
զարգացաւ և այս բոլորին միացումով
կերտուեցաւ ազգային նկարագիրն ու
մշակոյթի ճոխութիւնը՝ որ մինչև այսօր
սքանչացում կը պատճառէ համբաւաւոր
գիտնականներու։

Գուրգուրանքով պահնք ու պահա-
նինք մեզի փոխանցուած բոլոր ազգային
ժառանգութիւնները՝ որպէսզի անաղա-
պահնք Հայ Եկեղեցւոյ ու Հայ ժողովուր-
դին իսկական դիմագիծն ու արուեստի
բարձր մակարդակը։

ՍԻՓԱՆ ՎՐԴ. ՄԽՍԵԱՆ

Հօլիվուօ, Գալիֆ.

